

lentése „szegény hülye“ lett volna. Ezen példával olvasóinknak csak azt kívántuk bemutatni, hogy a nyelvészeti formalizmus segítségével akármilyen abszurditást igazolni lehet.

Moros Ella.

(Deutscher Auszug) Bendeguz „Süppchen“. — In ung. Chroniken wird Attilas Vater als *Bendacuz* usw. bezeichnet (diese Namensform eigentlich aus dem *Mundzucus* des Jordanes entstellt). In B. wollte L. Meskő eine autochtone ung. Namensform erkennen, und hat deswegen versucht, sie von einem türk. *bün-dzyyyz „Süppchen“ herzuleiten. Diese Etymologie ist nicht nur aus semasiologischen und formalen Gründen (ein türk. Deminutivsuffix *-dzyyyz* gibt es z. B. nicht) unmöglich, sondern auch historisch ist sie absurd, da die europäischen Hunnen keine Türken waren: weder historisch noch archäologisch lässt sich das Eindringen eines aus Innerasien stammenden Volkstums nach Europa vor dem 5. Jh. n. Chr. erweisen. — In Zusammenhang mit dieser Etymologie wird auch gegen die moderne Überschätzung des türkischen Einschlages im ung. Volkstum und in der Geschichte Südosteuropas (Neovámberismus) wie auch gegen die Methode des linguistischen Formalismus Stellung genommen.

A rideg és betyár szó jelentése Kecskemét multjában

A „rideg“, „betyár“, vagy „rideg-betyár“ szavaink általában elterjedtek és vidékenként más-más jelentésűek. Emberre, jószágra használatnak, leginkább olyan értelemben, ami az embernél nőtlen állapotot, a jószágnál meddőséget jelent.

A Magyar Nyelv Szótára szerint a „rideg“ a társaságtól különvált, magánosan élő, -járó, nem nyájbeli jószágot jelent. A „rideg-legény“ nőtlent jelent stb.

Alapfogalmánál fogva a „rideg“ szó jelent a többi rokon-neműektől elszakadtat, mintegy magában elromlót, veszendőt, aki nemét, faját nem szaporítja.

A „rideg-legény“ házasodni nem szándékozik, magát nőtlen életre szánt legény, vagy férfi.

„Ridegség“ társaságtól elvont, magánéleti állapot. Ridegséget kedvelő, mogorva, külön, embergyűlölő stb.

A Magyar Tájszótár az ország különböző vidékeiről, a rideg és rokon szavaknak számtalan jelentéseit gyűjtötte össze.

Így: „Rideg“ = 1. magános, páratlan marha, amelyet még nem fogtak járomba, 2. magánosan élő, rossz hírű nőszemély, 3. nőtlen (legény), 4. szabad, kijáró, gulyába, vagy ménesbe

járó, meddő, nem szaporítani való (marha), 5. sovány, soványan tartott, nem hízlalt (sertés, marha).

„*Betyár*“ = olyan legény, vagy leány, aki rendesen szolgálatba nincsen elszegődve, hanem csak napszámba járogat.

„*Betyár-béres*“ = 1. aki csak télen béreskedik, 2. urasági cseléd, csikós, béres és birkausztatók között, béresek mellett szolgáló segédostoros, 3. zsellér, 4. felfogadott gyermek.

„*Rideg betyár*“ = nőtlen, fiatal ember.

A kérdéses szavaink ezen jelentéseit pár évtizeddel ezelőtt gyűjtötték össze. Hogy évszázadokkal azelőtt mit értettek a „*rideg*“ és „*betyár*“ szón, arra Kecskemét régi Tanácsi jegyzőkönyvei szolgálnak tanulságos adatokat. 1703. máj. 29. ezen bejegyzést olvashatjuk: „elvégezték Eö keghelmek közönséghez Teczésből hogy minden tizedbéli Tizedesek egy-egy kis bíróval az egész Tizedett házanként meg járván hit szerént az Gazdák-tul végre mennyenek, kik minemü s hány *rideg*jek legyen (*tudni illik az kik most az szolgálatott el-hagyván nem szegődtek el*), végre menvén az *ridegeket* erős hittel meg eskütvén, vegyék számban, kinek hány marhája legyen és minden *rideg* egy-egy marhájátul minden holnapra egy-egy garas-t (fizessen) ezen kívül érdeme szerint az Tizedben szolgállyon hozzá adván azt is, hogy az melly Gazda *ridegét* el tagadgya *Rideg-jek* Portióját tartozzék meg fizetni, az *rideg* pedig marháját tagadván, mint aféle fide fragus érdemlött büntetését el nem kerüli. Nem különben az *Rideg* Asszony, Leány is minden holnapra tartozik egy-egy Garas Portiót“ (adni) 1703 május 29.

Más helyen ezt látjuk: „Simon Josef veszprémi fi cir 5 esztendeig szolgált, most cir 3 esztendőttől fogva *Rideg*, de mivel adózott és tehetséges s a Házasságra alkalmas, azért 2. conditio alatt elbocsátatott, *hogy tudni illik vagy házasodjék vagy szolgáljon*, melyek közül ha edjiket sem tellyesíti Katonának fog adattatni.“ 1759 december 28.

Az 1775. évi fenyítő iratokban ezt olvashatjuk: „Tyukodi Mihály czeglédi refor. 24. esztendő, nőtlen vagyok most *betyárkodom*, tavál Czegléden Patkós Istvánnál béresül, harmadéve pedig csikós bojtárul Kőrösön Deák Mihálynál szolgáltam.“

Egy másik így vall: „Hét esztendeje hogy hazuról elszármaztam. Először Böszörménybe szegődtem, onnan Hortobágy mellé és gulyás bojtár lettem debreczeni Csapó Péter és Biró András gujájánál..... Innét Ujszászra jöttem a Zagyva mellé, *betyár* lettem és Orezi urnak dolgoztam, onnét Szabadkára

mentem tavál tavasszal és Bilicsnél dolgoztam *betyáru*l.“ (Fenyítő iratok 1773.)

Szabó Pannát 1768-ban vallatják. „Mi a neved, hol születél, mi állapotban vagy? Szabó Panna, itt Kecskeméten születtem, a külső csárdában, *betyár* asszony vagyok.

Volt-e férjed valaha?

Schasesem volt csak bekötötték a fejemet az asszonyok.“

Ezen adatok eléggé igazolják, hogy évszázadokkal ezelőtt a „*rideg*“ és „*betyár*“ szavakon olyan szolgálat nélküli férfit, asszonyt, vagy leányt értettek, aki nőtlen, illetve özvegy vagy hajadon volt, szóval aki nem tartozott családi kötelékbe.

A „*ridegség*“-nek, „*betyárság*“-nak tehát két kritériuma van, egyrészt a szolgálaton kivülség, másrészt a nőtlenség, illetve hajadonság. Megszűnt *rideg* lenni az, aki megházasodott, illetve férjhez ment, ezáltal családi kötelékbe került, vagy pedig az, aki szolgálatba állt, s így a kenyéradó gazdájának a családi kötelékébe került.

A „*ridegek*“ fiatalságukat szolgálatban töltötték, mint pásztorok, béresek, cselédek. Amikor szolgálatukat elhagyták, akkor sem nősültek meg, hanem mint magános személyek a szolgálatuk alatt szerzett, számos jószág szaporulatából éltek, vagy mint részesek, napszámosok, mezei munkások keresték meg kenyerüket.

A ridegek szaporodását akarta megakadályozni a magistrátus, amikor 1696-ban úgy rendelkezik, hogy „senki a gazdák közül szolgáljával, marhában ne alkudjék, aki alkudott is, az elbomoljon, hanem aki alkuszik, pénzben alkudjék“, stb.

A szolgálatban nem álló nőtlen, illetve hajadon magános személyek tehát a „*ridegek*“, vagy „*betyárok*“, akiknek rendes lakóhelyük nincs. A „*rideg*“ legények télen valamely gazda istállójában tanyáznak, várva a tavaszi munka kezdetét. A „*ridegek*“ nem tartozván családi kötelékbe, szabad életükkel, mulatozásaikkal, az erkölcsi életre szigorúan ügyelő alföldi-városok magistrátusainak sok bajt és gondot okoznak.

A városok úgy személyük, mint jószágaik után megadóztatják a „*ridegeket*“. Mint a többi polgárokat a tized szolgálatban való részvételre kötelezik. Katonát is elsősorban a „*ridegek*“ közül fogat a Magistrátus.

A „*ridegek*“ alföldi városainkban élő, földműves, napszámos népnek az elődei. Az akkori gazdasági viszonyok azonban családalapításukat és háztulajdon szerzésüket nagyon nehezé tették.

Érdekes, hogy a „rideg“-gel ellentétben hogy nevezték a családos, szegény embert. A kecskeméti fenyítő iratokban, 1881-ben ezt olvashatjuk: „Salamon János 60 esztendőös refor. házas tüzes gazda ember vagyok“.

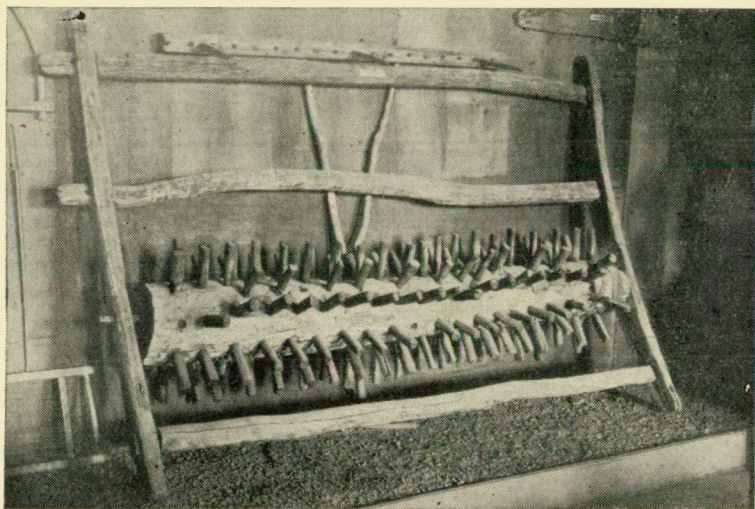
A másik így vall: „Paraszt ember vagyok, de ökreim nincsenek, házas tüzes vagyok.“

Kétségtelen, hogy a „rideg“ szónak, amely századokkal ez előtt a szolgálatban nem álló nőtlen személyt jelentette, a jószágra való átvitele, csak a későbbi időkben keletkezett és terjedt, valószínűleg csak a XIX-ik század elején.

Szabó Kálmán.

Szalmahengerlő (-hengerező)

A homoki szőlők elterjedése előtt homokos vidékeinken rettegtek a bójti szelet. A fagytól kiszívott homokban, az őszi

vetés még nem erősödött meg annyira, hogy a homokot megfoghassa. A hó letakarodása után a meginduló szél tehát szabadon garázdálkodhatott, az egyik helyen kifújta a homokot a gyöngye vetés alól, a másik táblán eltemette azt. A gazda tavasszal újra vethetett. De nem mindegyik gazda nézte tétlenül a szél ördögi játékát. A legkülönbözőbb módon igyekeztek megkötni a homokot. Az egyik eszköz erre a szalmahengerlő (szalmahengerező) volt. Egy ilyen használatból kivont szalmahengerlő van a szegedi Városi Múzeum néprajzi gyűjteményében.